

Doc. PhDr. Václav V o n d r á š e k , CSc.

Dr. Edvard Beneš a armáda

(K 50. výročí návštěvy dr. E. Beneše na Vysoké škole vojenské)

Před půlstoletím - 9. ledna 1946 - navštívil prezident republiky dr. E. Beneš Vysokou školu vojenskou v Praze. Na její akademické půdě přednesl obsáhlý projev týkající se výchovy a vzdělávání kvalifikovaných vojenských kádří - nositelů národní identity a státní suverenity - zohledňující širší souvislosti rozvoje vojenství jako takového. Hluboké a válečnou praxí prověřené postuláty, obsažené v prezidentově vystoupení, ani po desetiletích nezastaraly, provokují modernost a oslovují současníky, zejména pak vědeckopedagogický sbor vysokých vojenských škol a studenty, kteří se připravují na náročné povolání vojenského profesionála. Zároveň je prezidentův projev podnětem k zamyšlení i pro příslušná kompetentní místa, zabývající se řešením koncepčních otázek současné bezpečnostní politiky českého státu. V souvislosti s řešenou problematikou je žádoucí zvýraznit následující poznámky.

* * *

110. výročí narození druhého československého prezidenta se stalo vhodnou příležitostí k uspořádání mezinárodní vědecké konference, která si kladla za cíl seznámit historiky i odborníky dalších společenskovědních disciplín s výsledky dosavadního bádání a s různými pohledy na osobnost dr. E. Beneše i na dobu, v níž žil a působil. Konference se konala v Praze ve dnech 25.-28. května 1994 pod záštitou prezidenta České republiky V. Havla.^{1/}

Dosavadní stav výzkumu, jak dokumentovali účastníci konference, prezentoval dr. E. Beneš jako státníka evropského formátu, zdatného domácího politika, filozofa a sociologa, ale také jako člověka se všemi lidskými vlastnostmi. Domácí i zahraniční účastníci se shodovali na tom, že dr. E. Beneš právem náleží mezi výraznou osobnost moderních československých dějin, která svým životem, diplomatickou a politickou činností vyčnívá z řady, provokuje a nutí k hlubokému zamyšlení. Masarykův nástupce ve funkci prezidenta a vrchního velitele ozbrojených sil je mnohdy kritizován za své postoje v období mnichovské krize na konci září 1938, ale i za jednání v únorových událostech o deset let později.

Benešovy úvahy a z nich se odvíjející politická rozhodnutí na historických křižovatkách československé státnosti byla složitá. Mezi odborníky, ale i širokou veřejností, se lze setkat s různými názory na jeho činnost, na jedné straně chápajícími, ale i odsuzujícími.

Právě Benešova obava o bytí národa, jak zaznělo v úvodních referátech konference, byla klíčovým důvodem, proč se v beznadějně situaci vytvořené mnichovským verdiktem čtyř velmocí, rozhodl pro ústup. V dané situaci se jednalo o řešení nejobtížnější. Dr. E. Beneš však odmítl hazardovat s existencí českého a slovenského národa a snažil se uvedeným ústupkem o jeho záchranu.

E. Beneš jako zkušený diplomat a politik evropského formátu bral po druhé světové válce v úvahu realitu dané doby, střízlivě a věcně se snažil analyzovat tehdy dostupná fakta a kalkuloval s řadou alternativ. Prioritní zájmy československého státu, které prostupovaly veškerou jeho činností, se pokoušel zařazovat do širších konsekvencí globálního světového i evropského vývoje. Usiloval o to, aby Československá republika, v úzké návaznosti na své demokratické tradice, hrála ve světové i evropské politice pozitivní roli. V oficiálních vystoupeních po svém návratu do osvobozené vlasti, ale i v rozhovorech poskytovaných zástupcům „sedmé velmoci“, akcentoval bezvýhradnou věrnost politickému programu svého předchůdce ve funkci prezidenta a vrchního velitele ozbrojených sil.

Druhý československý prezident považoval vybudování spolehlivé armády, jako nejvýznamnějšího garanta obrany státní suverenity, za jeden z významných úkolů a zároveň znaků poválečné konsolidace státu. Za rozhodující úkol, jak zdůraznil ve vystoupení před příslušníky 1. československé samostatné obrněné brigády ze západu, považoval unifikaci, tzn. splynutí východní a západní složky v jednotnou armádu, budovanou na základní tradici vytvořené v letech první republiky. V rámci přijetí delegace Svazu čs. důstojnictva 11. prosince 1945 (tato předválečná organizace měla splynout s nově se konstituujícím Svazem brannosti), byl podrobně informován o činnosti velitelského sboru čs. armády v letech druhé světové války. V poselství adresovaném Prozatímnímu národnímu shromáždění vyslovil očekávání, že především půda branného výboru nově vytvořeného zákonodárného orgánu bude představovat vhodnou diskuzní platformu k věcnému probírání a diskutování klíčových otázek rozvoje československého vojenství a budování armády.

Významnou institucí, která připravovala důstojnické kádry poválečné armády, byla Vysoká škola vojenská v Praze. V jejím rámci autonomně působily Vysoká škola válečná, Kurz vyšších velitelů a Škola velitelská.

Studium na Vysoké škole válečné bylo tříleté, dvousměrné - směr operační a týlový. Směr operační připravoval důstojníky generálního štábu s předurčením pracovat ve štábech vyšších jednotek všech zbraní, zastávat funkce náčelníků štábů vyšších velitelství, pracovat v hlavním štábu československé armády a na ministerstvu národní obrany a zastávat funkce velitelů vševojskových těles. Týlový směr zabezpečoval přípravu důstojníků generálního štábu s předurčením pracovat ve štábech týlů divizí a v hlavním týlu MNO. Učební programy obou směrů Vysoké školy válečné zahrnovaly následující předměty: všeobecná taktika - taktika zbraní - válečná historie - taktika všech služeb - národní hospodářství - finanční věda - státní účetnictví - ústavní právo - právo občanské - právo mezinárodní, správní a obchodní - geopolitický zeměpis a umění.

Posláním Kurzu vyšších velitelů, který trval 8 - 10 měsíců, byla ucelená příprava plukovníků generálního štábu a zbraní s předurčením zastávat funkce velitelů vyšších jednotek (pokud pro ně byli systemizováni generálové) včetně generálů hlavního štábu a MNO. Školení se předpokládalo ve směru operačním a týlovém, v rámci pěšího, motorizovaného a rychlého i tankového sboru, dále v rámci armády a skupiny armád.

Velitelská škola organizovala čtyřměsíční kurzy pro velitele oddílů všech druhů zbraní a kurzy pro velitele vojskových těles všech zbraní s operačním a týlovým zaměřením.

* * *

Benešova první oficiální návštěva na Vysoké škole vojenské představovala mimořádnou událost a svátek pro vědeckopedagogický sbor a posluchače, z nichž značná část měla zkušenosti z boje proti fašismu na všech frontách druhé světové války. Všichni přítomní si zároveň uvědomovali, že právě vojenství vždy hrálo v životě a činnosti E. Beneše důležitou roli, a to jak v letech 1. světové války, tak i nedávno skončeného válečného dramatu.

Prezident republiky se po slavnostním uvítání ujal slova a ve svém vystoupení načrtnul základní otázky týkající se přípravy kvalifikovaných a věrohodných československých důstojníků.²¹ Výchozím bodem úvah se stala poválečná realita, kdy svět a vojenství byly po šestiletém válečném konfliktu ve velkých proměnách a neustálém vývoji.

„Musíme si však uvědomit, že tam, kde už přestala válka, nepřestala vojenská věda. Nesmíme se dívat jen na to, co bylo, nýbrž musíme se i ve vojenství zapojit do všeobecného vývoje a pokroku. Vysoká škola vojenská musí být tím ohništěm, kde se bude vytvářet nová vojenská doktrína, která musí skutečně odpovídat našim poměrům, možnostem a potřebám, doktrína vystižená dvěma slovy: moderní a československá.“

Důsledky nového strategického a politického postavení poválečné Československé republiky našly výraz v Benešově požadavku vojensky se opírat o SSSR. V této souvislosti je potřebné zdůraznit, že pro prezidenta i přes uvedený limitující faktor (zakotvený v programových dokumentech čs. vlády) představovala armáda hlavní nástroj obrany státní suverenity, integrujícího činitele politického života národního státu Čechů a Slováků.

Prezident dále zdůraznil, že mezi jeho posledním vystoupením na půdě Vysoké školy válečné v roce 1938 a dneškem leží období, které bylo nabyto dramatickými událostmi, hluboce zasahujícími do vývoje ČSR a její armády. V této souvislosti ocenil vysoké morální kvality důstojníků, kteří v meziválečném období absolvovali československou válečnou školu.

„Posuzujeme-li věc také ze stanoviska právě skončivší války, můžeme se zadostiučiněním konstatovat, že v dějinné zkoušce absolventi této školy obstáli čestně. Fakt, že oba bývalí velitelé Vysoké školy válečné: generál Luža i generál Doležal položili své životy v domácím odboji, že největší procento popravených důstojníků zaznamenávají právě kategorie důstojníků generálního štábu - a to právě těch nejvyšších - ukazuje, že nepřítel si byl dobře vědom jejich ceny pro branný odpor národa. Samotný nepřítel musel uznat dokonalost válečných příprav československého státu a pokládal nás ze všech protivníků - s výjimkou velmocí - za protivníka nejvážnějšího. Během samotné války se pak ukázalo, že důstojníci absolventi československé Vysoké školy válečné, i pokud jde o metody práce, byli dostatečně připraveni a pružní, aby v nových situacích v cizím

prostředí dovedli se rychle orientovat, přizpůsobit, s novými prostředky se seznámit a pracovat s úspěchem, jak na Západě, tak i na Východě, kde k nim přistupovaly i problémy organizační.

Proto může Vysoká škola vojenská, přizpůsobivši sebe a svůj program plně novým poměrům, dobře budovat na tradici, vytvořené v předválečné republice. Mravně a odborně byla vždy na výši. V budoucnosti bude, právě tak jako to dělala v minulosti, vyhýbat se nebezpečí izolace, a naopak bude sledovat vývoj vojenského umění u všech národů světa a bude z nich vybírat, co vzhledem k našim domácím poměrům je pro nás nejvhodnější a nejužitečnější. Poměrně malý počet našeho obyvatelstva nás nutí k tomu, abychom pečlivě vybírali, co z našeho hlediska je nejekonomičtější, co nám dává záruku dosažení největších úspěchů s nejmenším úsilím a nejmenšími oběťmi. Otázka lidské krve je v našich malých poměrech snad nejzávažnější."

V další části vymezil základní poslání moderní válečné školy a zdůraznil, že se nevystačí s výukou ryze vojenských předmětů. Vzhledem k tomu, že vojenství jako takové čím dále tím více zasahuje do struktury života celého národa, je potřebné základní učební dokumentaci rozšířit o výuku humanitních disciplín, jako je historie, ekonomie, právní vědy, mezinárodní vztahy, sociologie a psychologie. Právě na základě zkušeností z druhé světové války, jak dále dr. E. Beneš podotkl, je žádoucí dát vojáku z povolání nové politické vzdělání v duchu všeobecného sociálního a hospodářského vývoje. Akceptujíc tezi, že moderní válka skýtá obrovské množství problémů politických, sociálních a speciálně vojenských a že je nelze všechny obsáhnouti ve škole jedné, se prezident zamýšlel nad otázkou koncepce cílevědomého vzdělávání vojenských kádřů. Stávající typ Vysoké školy vojenské považoval za první stupeň vojenského vysokoškolského studia pro důstojníky nižších hodností. Následovná fáze - nezbytně nutná praxe ve štábech a vojenských útvech - umožňovala vyzrání základních vědomostí, nabytých na prvním stupni vysokoškolské přípravy. Poté mělo následovat další prohlubování vysokoškolského vzdělání v nástavbových kurzech s cílem připravit vybrané důstojnické kádry pro zastávání speciálních a nejvyšších funkcí v československé armádě. Druhý stupeň vzdělání směřoval k pozdvižení obecného horizontu důstojníka tak,

„aby správně nazíral na celý komplex obrany státu ze stanoviska celostátního a z celé šířky i hloubky tohoto problému, objímajícího veškeré složky státního bytí. Školení v něm by se více přiblížilo způsobu akademického studia a pozůstávalo by z přednášek, seminářů a praktických cvičení a samostatných prací, vše v úzké součinnosti s vysokými školami občanskými."

Dr. E. Beneš za poslední stupeň vojenského vzdělání považoval kurz pro vyšší velitele připravující špičky vojenské hierarchie. Zároveň objasnil důvody, které vedly ke sloučení Vysoké školy intendantské s Vysokou školou vojenskou. Uvedený akt označil za logický důsledek válečného vývoje, který směřuje k tomu, že při zachování, respektive zvýraznění

významu specializace, musí být každý důstojník především vojákem, mít porozumění pro celkový vývoj vojenských událostí, a to z hlediska příprav, ale i praktické realizace. Pouze v tomto širším rámci může specialista uplatnit své zvláštní vzdělání a účelně je zapojit do celkového úsilí. Za pozitivní trend označil prohlubování strategické a taktické přípravy pracovníků týlu. Připomněl platnost zásad, které zvýraznil při návštěvě Vysoké školy intendantské v roce 1938. Druhá světová válka jednoznačně potvrdila, že otázky výživy a zásobování vojsk a jejich materiální zabezpečení se staly tak důležitými, že ve značné míře ovlivňovaly vývoj válečných událostí a mnohdy i celkový výsledek války. To vše potvrzuje potřebu usilovného studia a dalšího rozpracovávání uvedených problémů a jejich řešení a zkoumání ve spojitosti s novými formami hospodářského a státního života.

Za velice podnětné lze označit myšlenky týkající se vojenské složky národní kultury jako organické součásti postupující demokratizace společenského života. Dr. E. Beneš z principiálních důvodů odmítal kastovníctví důstojnického sboru. Zdůraznil přitom, že důstojník generálního štábu musí být rovnocennou součástí vojenského celku, především pak důstojníkem vojenské jednotky a útvaru. Je povinen udržovat neustálý kontakt s živým vojenským organismem, znát jeho ducha, chápat potřeby a možnosti. Dr. E. Beneš v této souvislosti odsoudil nezdravé karieristické tendence po 2. světové válce, kdy někteří českoslovenští důstojníci nechťeli sloužit u útvarů.

„Bylo by však nezdravým jevem, kdyby absolventi vysoké školy pohlíželi na službu u trupy^{3/} jen jako na dočasné krátkodobé odkomandování, po jehož absolvování by se co nejrychleji vraceli ke štábu a do úřadů. Soudím, že takové názory by byly nezdravé. Důstojník, pokud koná službu ve štábu, zůstává pouhým neosobním pomocníkem velitele. Touhou každého důstojníka však by mělo být, aby sám velel, aby sám měl zodpovědnost, aby štáb mu byl jen součástí přípravy k nejvyšším velitelským úkonům. A tohoto stupně by ovšem nikdy nemohl dosáhnout, kdyby se vyhýbal trupě a neznal strukturu a ducha armády a živých vojáků do všech nejdůležitějších podrobností.“

Důstojník generálního štábu, jak dále zdůraznil dr. E. Beneš, se musí uplatnit především svými vnitřními hodnotami všestranně vzdělaného a vyspělého vojáka. Kvalita důstojnického sboru je dána zdravou soutěživostí, pracovitostí, plní, svědomitostí a věrným kamarádstvím. Dr. E. Beneš za příklad dal československé letce v zahraničí, kteří prožili válečná léta v těžkých poměrech a nebezpečí a dokázali vytvořit pravé nefalšované kamarádství. Za nepřijatelné označil tendence snižování významu důstojníka generálního štábu a podceňování jeho činnosti. Současně varoval před snahami některých velitelů zakládat svoji převahu pouze na válečných zkušenostech.

„Je třeba vítit v úvahu, že v této válce nebylo československé armádě popřáno zúčastnit se akcí velkými armádními tělesy, nýbrž jen menšími svazky a hlavně jsme nemohli zasáhnouti celým válečným potenciálem našeho státu, a že tedy

získané válečné zkušenosti dotýkají se jen jednoho sektoru onoho velkého komplexu jevů, jímž válka vždycky je, tj. jsou spíše z oblasti novodobé válečné taktiky, vytvořené v průběhu války, a z oboru vedení trupy z hlediska psychologického. Moderní vedení války nespočívá však jen na těchto taktických frontovních zkušenostech, nýbrž zahrnuje v sobě ohromný soubor problémů, jejichž řešení vyžaduje pracného a dlouholetého školení. Nutno si uvědomit, co to znamená zpracování mobilizačních příprav, nástupových plánů, příprava státního hospodářství, zvláště průmyslu pro vedení války, obrana proti leteckému nebezpečí, problémy evakuační, dopravní, vlastní vedení operací branné moci atd., atd. To vše je soubor otázek, které nemůže řídit důstojník jen se zkušenostmi z úzkého oboru taktiky. Mají-li se důstojníci s těmito praktickými zkušenostmi uplatnit tak, aby v budoucnosti mohli zaujímat nejvyšší armádní místa, musí své vzdělání patřičně doplnit. Vyšší důstojník, který chce mít důležité velitelské místo, musí se učit a studovat všude a stále."

Další část prezidentova vystoupení se týkala vymezení mravních požadavků na vojáka z povolání, které, řečeno současnou terminologií, tvoří páteř čestného kodexu vojenského profesionála. Výchozí premisou je pro dr. E. Beneše brutalita druhé světové války, která nabyla mimořádně destruktivních forem z hlediska značných ztrát lidských životů a ničení materiálních hodnot.

„Proto je nutno se zvýšeným úsilím dbáti, aby v mladých důstojnících byly pěstovány určité mravní zásady, jimiž se musí řídit i válka, která v souboru života a vývoje státního organismu představuje jen velkou výjimku, tj. poslední slovo státníka. Nutno znovu k platnosti přivést zásadu, že válka jako jeden z projevů života státu a národa je vedena pevnými řády, zákony, požadavky určité etiky, z nichž nemůže žádný kulturní člověk sleviti, aniž by zhanobil sám sebe. Musí znovu k platnosti přijít přesvědčení, že ani ve válce není vše dovoleno, že je nutno válkou rozpoutané síly regulovat a zabránit jim, aby lidstvo zatlačily do hlubin, kde člověk hanobí sám sebe a lidstvo je prostě přiváděno ad absurdum. Síla československých dějin a naše velká národní tradice spočívaly ve všech dobách na mravních hodnotách, které podpíraly naše hmotné úsilí."

Podnětné a aktuální jsou Benešovy myšlenky týkající se výchovy a pěstování vojenského kamarádství a čistoty důstojnického sboru. Prezident upozornil na nebezpečí spočívající v tom, že by se jedna část důstojnického sboru pokládala za jakéhosi dohlížitele nad částí druhou z hlediska jiných souvislostí, než které vyplývají z poměru vzájemné podřízenosti vojáků z povolání. Reagoval tím na činnost orgánů obranného zpravodajství (ovládaných komunistickou stranou), které se staly v poválečné armádě všudepřítomnou a obávanou institucí. Dr. E. Beneš za klíčové hodnoty u vojáků z povolání považoval především čestnost, charakternost, přímou a korektnost. V souvislosti s řešením přestupků vojáků

z povolání zvýraznil úlohu příslušných předpisů a zákonných institucí. Na druhé straně však důstojnický sbor má určité prerogativy, které mu umožňují, aby byl sám sobě korektorem mravních a charakterových vlastností svých členů.

„Čistotu důstojnického sboru, zvláště jeho vedoucích složek, je nutno střežiti, a to nejen bezprostředně nadřízenými vojenskými orgány, nýbrž i důstojnickým sborem samotným. Vidí-li kdo nějaký poklesek ve vlastních řadách, jistě vždy najde možnost upozornit na něj přímým, čestným, neanonymním způsobem. Musí potom však za svým krokem vždy jako muž stát a být hotov otevřeně jej podporovat a tak vzít odpovědnost za to, co činí. To je jedním ze základních požadavků výchovy důstojníka ke skutečné čestnosti a pravému kamarádství. To je také jediná cesta k soudržnosti a mravní jednotnosti armády jako celku, tak i celého důstojnického sboru.“

Osobní angažovanost prezidenta dr. E. Beneše, aby Československo hrálo ve světové i evropské politice pozitivní roli, naráželo na řadu překážek. Především pak na narůstající bariéru poválečného antagonismu mezi bývalými spojeneckými velmocemi z let druhé světové války a na stupňující se vnitropolitické napětí, které se promítalo i do nově budované poválečné čs. armády. Druhý československý prezident tyto procesy, které signalizovaly klima a rizika studené války, považoval za ohrožení míru, existence a bezpečnosti státu, soumrak československé demokracie, jejichž projevem se stal únor 1948. Benešovy úvahy a myšlenky, zakotvené v díle Demokracie dnes a zítra, jsou nejen deklarací jeho celoživotního kréda, ale také naléhavou výzvou následujícím generacím.

Poznámky:

- 1/ V průběhu jednání mezinárodní vědecké konference zasedala i vojenská sekce, která se zabývala vojenskopolitickými aspekty Benešovy činnosti. Příspěvky z jejího jednání byly zveřejněny ve sborníku Edvard Beneš, československý a evropský politik. Mezinárodní konference 25.-29. 5. 1994. Sborník projevů a příspěvků k 110. výročí narození druhého československého prezidenta II., který vydala Nadace Jiřího z Poděbrad pro evropskou spolupráci společně s Vojenskou akademií v Brně v roce 1994.
- 2/ Vojenský historický archiv Praha, MNO, Náč. hl. štábu 1946, č.j. 976, kr. 23.
- 3/ V tehdejší vojenském slangu trupa = jednotka (z německého die Truppe).